

N:o 194.

Af Herr **A. Hedin**: *Om qvinliga lärjungars tillträde till de allmänna läroverken och pedagogierna.*

Om svenska statens åtgärder för den qvinliga ungdomens högre skolbildning vittna blott tvenne, jemförelsevis små, anslag å den åttonde hufvudtiteln: det till högre lärarinneseminariet och det till enskilda flickskolor. Båda summorna tillsammans utgöra en ej ens nämnvärd obetydlighet i jemförelse med anslagen till de allmänna läroverken för gossar, för att nu blott ihågkomma dessa, men förbigå de af staten bekostade specialskolor för gossar, som i sin mån jemväl äro skolor för en högre allmänbildning, än folkskolan meddelar. Det kan väl hända, att i flere andra land man ej varit mera rättvis mot, ja att staten gjort ännu mindre för den ena hälften af den uppväxande ungdomen. Men å andra sidan, hvilken skilnad mellan Sverige och Finland, mellan Sverige och Frankrike i fråga om offentliga åtgärder för flickornas undervisning!

Offentliga flickskolor inrättades redan för fyrtio år sedan i Helsingfors och Åbo (Förordning af 1841). Enligt 1856 års skolordning skulle finnas 6 fruntimmersskolor; antalet utgjorde 8, när G. Rein 1862 utgaf »Berättelse öfver storfurstendömet Finlands förvaltning». Skolordningen af 1872 säger, att staten skulle bekosta dels fyrklassiga fruntimmersskolor för bibringande af de för en vårdad uppfostran nödiga kunskaper och handslöjder, dels en högre sjukklassig fruntimmersskola (i Helsingfors), åsyftande en fullständigare och mera omfattande uppfostran; den bifogade staten upptager för sistnämnda skola 31,500

finska mark, för hvar och en af de förre 16,900 finska mark; genom samtidigt utfärdad kungörelse reglerades ånyo, äfven för fruntimmersskolorna, den år 1856 ordnade pensioneringen. Läsåret 1877—78 funnos en 7-klassig och en 2-klassig samt fem 4-klassiga fruntimmersskolor med tillsammans omkring 850 lärjungar. Deras »stat» uppgick till 126,800 finska mark, som på ett obetydligt belopp när bestreds af statsverket; skolafgifter till ett belopp af 25,270 finska mark synas icke vara inräknade i nämnda slutsumma (jfr Statist. öfversigt af elementarläroverkens i Finland tillstånd m. m. 1877—78). Dessutom har statssubvention beviljats fruntimmersskolor, sistnämnda läsår 30,700 finska mark å det 19 af 23 med vederbörligt tillstånd inrättade. År 1884 lär statsbidraget till enskilda flickskolor hafva uppgått till 65,000 finska mark.

I slutet af förlidet år har en ny förordning ombildat och utvidgat flickundervisningen. I sex städer skola underhållas femklassiga »fruntimmersskolor» med svenskt undervisningsspråk, och i fyra af dessa sex jemte en till, således i fem städer, samma slags skolor med finskt undervisningsspråk; två af dessa skolor, den finska och den svenska i Helsingfors, hafva hvar sina två förberedande klasser och kunna således kallas sjuklassiga. Derjemte inrättas i Helsingfors två »fortbildningsläroverk», det ena med svenskt, det andra med finskt undervisningsspråk, förenade med der befintliga fem(sju-)klassiga »fruntimmersskolor», och afsedda dels för lärjungarnes utbildning till lärarinnor, dels för deras förberedelse till vetenskapliga studier; kursen vid dessa fortbildningsläroverk är tvåårig, eller för dem som så önska treårig, i hvilket senare fall eleverna skola öfva sig i meddelande af undervisning. Enskilda läroverk, motsvarande de förberedande klasserna vid de två skolorna i hufvudstaden, understödjas med statsanslag, der så finnes nödigt. I afseende å löne- och pensionsförmåner, i afseende å läroämnen (bland hvilka må särskildt påpekas »grunddragen af fäderneslandets samhällsförfattning») samt i afseende å den grad af valfrihet, som medgifves, hänvisar jag till förordningen. Att undervisningen ej är alldeles kostnadsfri, torde deremot böra här anmärkas (inträdesafgift 10, terminsafgift vid fruntimmersskolorna 40, vid fortbildningsläroverken 80 finska mark).

I den storartade verksamhet för den offentliga undervisningens höjande, som torde förblifva den tredje franska republikens största utmärkelse, intaga åtgärderna för flickundervisningen, under Jules Ferrys ministère, ett ej ringa run. Camille Séés lag, såsom den utan intrång på den ledande ministerns stora förtjenster vanligen och ej med orätt

kallas, är epokgörande — *Loi sur l'enseignement secondaire des filles*, promulgerad den 21 December 1880. Denna lag föreskref väsentligen följande. Staten skall under samverkan med departementen och kommunerna inrätta elementarskolor för flickor (*établissements destinés à l'enseignement secondaire des jeunes filles*) och anslå stipendier för interner och halfpensionärer, såväl elever som vid undervisningen biträdande lärjungar (*élèves maîtresses*); — skolorna inrättas såsom externat, men på framställning af municipalråden kunna internat med dem förenas. Läro- och öfningsämnen äro: morallära; modersmålet och minst ett lefvande främmande språk; gammal och modern litteratur; geografi och kosmografi; fransk historia och öfversigt af allmänna historien; aritmetik samt elementen af geometri, kemi, fysik och naturhistoria; helselära; hushållslära (*économie domestique*); handarbete (*travaux à l'aiguille*); de allmännaste begreppen af lag och rätt; ritning; musik; gymnastik. Utom de ordinarie lärotimmarna meddelas, på målsmans begäran, åt eleverna religionsundervisning af prester tillhörande deras bekännelse. Enligt dekretet af 28 Juli 1881 äro flickskolorna dels *Lycées de l'Etat* dels *Collèges communaux*. Genom lagen af 26 Juli 1881 föreskrefs inrättande af en normalskola för utbildande af lärarinnor vid sekundärskolorna för flickor, hvilken samma år öppnades i Sèvres. Och genom lagen af 2 Augusti samma år ställdes till undervisningsministerns förfogande tio millioner francs till bestridande af kostnaderna för dessa skolor, och enahanda belopp till låneunderstöd åt departement och kommuner för samma ändamål.

Ehuru jag visserligen håller före, att de i Finland och Frankrike vidtagna åtgärderna för flickundervisningen förtjena mycken uppmärksamhet, skulle jag ingalunda vilja åberopa detta föredöme såsom motiv för ett yrkande, att svenska staten borde skrida till inrättande af flickskolor. Hela vårt undervisningsväsende, från universitetet ned till folkskolan, är för närvarande i högre grad, än mig veterligen vid någon föregående tidpunkt, föremål för en kritik och ett tvifvel, som ej längre gälla enskildheter och underordnade delar, utan den nuvarande anordningens principer. I mångas ögon torde, hvad universitetet och de högre läroverken angår, *hela* tvistefrågan vara ingen annan än *latin-frågan*. Men detta är ett svårt misstag, tvisten om latin är blott det mest slående uttrycket af en vidare gående meningsskiljaktighet, än den som detta uttryck omedelbart betecknar. Det gäller nemligen för ingen del blott att få bort latin eller inskränka dess välde, för att sedan plåttra bort den vunna tiden på några af de gamla läroämnen, utan framför allt att skänka denna tidsbesparing åt samhälls-

vetenskaperna och åt handarbetet. Och vid sidan häraf tränger sig fram med, i min tanke, oemotståndlig styrka en annan grundsats, större och mera fruktbarande, än någon annan af *de* reformer, om hvilka man hittills hos oss har smågrälat, nemligen samundervisning för flickor och gossar. Om nu de fleste äro missnöjda med gossläroverken, men möjligen allesamman hafva hvar sitt projekt till deras förbättring, så torde om flickundervisningen kunna sägas, att ännu ingen är färdig att förkunna, att så och så skulle den anordnas och icke annorlunda. Under sådana förhållanden skulle, enligt min öfvertygelse, inrättandet af offentliga flickskolor eller statens ingripande i de med statsmedel understöddas anordning och lif — annorlunda än genom en inspektion, som ej i någon mån går utöfver hvad detta ord bokstaffigen innebär — för närvarande lända till skada, icke till gagn, blott föra oss vidare på orätt väg.

Emellertid kan man ju ej, med hänvisning till en obestämd framtid, då ur den nu jäsande meningsbrytningen en klar och stadgad opinion humnit utbilda sig, trösta och afvisa de föräldrar och målsmän, som i oupphörligt växande antal vilja sörja för flickornas undervisning för andra syftemål, än förra tiders hem- eller pensionsundervisning afsåg, och därför äfven på annat sätt och med andra medel. Icke heller kan man underlåta att behjerta, att tillträdet till de enskilda flickläroverken medför en kostnad, som många föräldrar omöjligen kunna bära. Kan då tillsvidare, och kanske under lång tid, intet af staten göras för att tillgodose den obemedlade qvinliga ungdomens behof af högre skolundervisning?

Enligt min tanke kan ett betydande steg tagas utan uppskof och utan svårighet. En del af statens med stora kostnader underhållna läroverk för gossar stå så godt som tomma, och andra, som visserligen hafva ett betydligt lärjungeantal, äro dock så måttligt besökta, att åtminstone med hänsyn till utrymme och lärarekrafter det mycket väl skulle låta sig göra att äfven i dem mottaga ett icke så obetydligt antal qvinliga lärjungar.

Enligt de af sista läroverkskomitén meddelade uppgifter var lärjungeantalet höstterminen 1883 i de fem- och treklassiga läroverken samt två- och enklassiga pedagogierna följande:

De 23 femklassiga läroverken hade 2,501 lärjungar, medeltalet är således ej fullt 109. Frånräknas de 4 femklassiga läroverken i Stockholm och Göteborg, blir medeltalet i de återstående 19 läroverken 90. Och frånräknas vidare de 4 i smärre städer förlagda femklassiga läroverk, som räknade öfver 100 lärjungar, så finnes, att i de återstå-

ende femklassiga läroverken, 15 af 23, lärjungarnes antal var i medeltal blott 68. För ett så ringa lärjungeantals undervisning aflönar staten vid hvarje läroverk rektor och fem kolleger samt tre öfningslärare. Utan någon tillökning i statens utgifter kunde väl i hvar och en af dessa femton orter ett icke så ringa antal qvinliga lärjungar få draga nytta af den med så dryg kostnad underhållna statsskolan. Det samma gäller nog äfven om en del af de fullständiga läroverken.

De 19 treklassiga läroverken hade 680 lärjungar, således i medeltal ej fullt 36, för hvilkas undervisning staten aflönar rektor, två kolleger och tre öfningslärare. Utrymme torde väl der i allmänhet ej saknas för ett motsvarande antal flickor. Men man vägrar föräldrarna att låta systemen följa med brodern i skolan.

De 18 pedagogierna hade 372 lärjungar, således i medeltal ej fullt 21 (max. 43, min. 8). Vid en tvåklassig pedagogi (t. ex. Hjo med 11, Hedemora med 9 lärjungar höstterminen 1883) aflönar staten rektor, kollega, musiklärare och gymnastiklärare. I flertalet af landets folkskolor undervisas gossar och flickor samfäldt; men i en pedagogi tyckes det icke gå an.

Slöseriet för gosskolornas skull har, som af ofvanstående synes, gått ända till vanvett. Bör det anses för obilligt begärtdt, att dessa slösaktiga statsutgifter finge blifva litet mindre orimliga derigenom, att man läte den undervisning, som med dem bekostas, komma ett större antal barn till godo?

Den omständigheten, att man från höger och venster fordrar reformer i gossläroverken, kan ej åberopas såsom ett skäl mot tillåtelse för flickor att tillgodogöra sig deras undervisning. Ty så länge de i samhället makthafvande ännu ej rätt veta och blifvit ense om, hvad det är de ogilla i en bestående institution och hur den skall förbättras, så får man nöja sig med densamma och deraf draga all den nytta man förmår. Ingen har ju fallit på den tanken, hur missbelåten han än kan vara med de nuvarande skolorna, att de skulle afskaffas såsom enligt hans förmenande odugliga. Saken är helt enkelt den, att, intilless man vet hur man vill hafva dem, äro de just hvad de kunna vara och passa *så till vida* för samhällstillståndet. Icke heller betyder den invändningen mycket, att, eftersom flickor icke äro gossar, böra flickskolor vara annorlunda beskaffade än goss-skolor. Ty detta »annorlunda» är icke heller mycket utredt eller klart och säkert uppfattadt; och hvad deraf må vara visst och påtagligt, det kan man nog genom några jemkningar (en begränsad valfrihet m. m.), som ej störa skolans lugn och ordning, tillgodose.

Jag vet visserligen att de finnas, som, om äfven det nyss sagda icke af dem motsäges, skola förkasta min önskan i följd af sin förskräckelse för gossars och flickors samuppfostran. Jag känner af erfarenhet, att de skola förkasta *utländska* vitnesbörd, men på samma gång undandraga sig att förklara hur man skall få några *inhemska*, om hos oss försöket aldrig göres. Jag förutser ock, att de skola glömma, att äfven i det svenska *hemmet*, från hvilket den svenska skolan kanske ej borde sträfva att i all möjlig måtto skilja sig, samuppfostran åtminstone ej hittills ansetts för ett nödvändigt *ondt*. För dem äro således följande erinringar förspilda, men kanske de kunna på andra håll falla i gynsammar jordnån.

Hos oss synas de allra flesta — jag undantager naturligtvis en del skolmän till yrket — föreställa sig, ej blott att frågan om samundervisning för ungdom öfver hvad vi mena med folkskoleåldern är något alldeles nytt i vårt land, utan äfven att hon annorstädes är föga äldre, och att saken är så litet försökt, att man ej rätteligen skulle våga att af de förment få »experimenten» draga några säkra slutsatser.

Det är likväl nu några och trettio år sedan en af Sveriges högst förtjente och berömdaste skolmän i en skrift, som ingen för vår undervisnings angelägenheter intresserad kan hafva underlåtit att läsa och begrunda, yttrade om en så kallad *highschool* i Hartford följande:

»Vanligtvis äro *highschools* uteslutande antingen för gossar eller flickor. Skolan i Hartford, som emottager lärjungar af båda könen, gör i detta fall ett undantag. Denna sistnämnda skola företer det med afseende på våra begrepp och vanor besynnerliga skådespelet af 15—16-åriga gossar och flickor samlade i en offentlig läroanstalt och i gemensamma lärosalar, under ledning af såväl qvinliga som manliga lärare. Gossar och flickor hafva hvar sin särskilda ingång från gatan, särskild förstuga och gårdsrum och äro i den stora skolsalen placerade på hvar sin sida om hufvudgången, men för öfrigt är allting lika, och i lexförhöringsrummen, de s. k. *recitation rooms*, finner man lexlagsammansatta af båda könen. Det kan icke vara något tvifvel, att ju alla dessa förhållanden skola utöfva ett ganska kraftigt inflytande till skolsedernas förmildring, på samma gång det tjenar att i en märklig grad höja kvinnans ställning, ej blott i skolan, utan äfven sedermera i lifvet.» De anförda orden återfinnas i P. A. Siljeströms år 1852 utgifna »Resa i Förenta Staterna».

Om samundervisningen i de Förenta Staterna, hvilken numera utgör en så märkvärdig företeelse, har man således äfven i vårt land för längesedan hört talas.

Hvad omsorgen om folkbildningen angår, intager Skotland, enligt hvad allmänt torde vara erkänt, ett vackert rum bredvid den stora republiken hinsidan hafvet. År 1854 utgaf en frejdad nordisk skolman, Hartvig Nissen, en »Beskrivelse over Skotlands Almueskolevæsen», af hvilken inhemtas, att vid det utmärkta seminariet i Edinburgh (*Normal school* med tillhörande *Model school*) qvinliga elever, som ej mottogos vid lägre ålder än 17 år, undervisades tillsammans med de manliga seminaristerna. Det vill synas, som äfven i de öfriga tre skotska seminarierna undervisades både unga qvinnor och unge män; dock är detta icke så uttryckligen omförmäldt, att jag vågar påstå att så var förhållandet.

Jag skall vidare åberopa exempel från England. Uti d:r E. Wagners »Das Volksschulwesen in England», utgifven år 1864, läser jag att uti aftonskolorna i England och Wales — hvilka år 1860 besöktes af 54,000 manliga elever, deraf 35 procent mellan 15—20 år och 11 procent mellan 20—25 år, samt af 26,000 qvinliga elever, deraf 40 procent mellan 15—20 år och nära 11 procent mellan 20—25 år — samundervisning förekom till och med under ledning af qvinliga lärare. »Hur går det till», säger författaren, »om på en ort finnes blott en lärarinna? Det gifves exempel, att hon om aftonen undervisar båda könen, och att man till och med ej ogera ser ett sådant förhållande, emedan ofta de manliga lärjungarne ur de lägre klasserna äro särskildt tillgängliga för en qvinnas mildrande inflytelse — *it makes the men gentlemen*, säger en berättelse.»

Flera vitnesbörd kunde anföras derom att samundervisningstanken dock icke är först så nyligen omtalad i skollitteraturen, att man ej redan hos oss skulle hafva haft god tid att vänja sig vid den, så vidt nemligen föredömen från andra länder få tillerkännas någon betydelse, och våra »lokala förhållanden» icke äro så extraordinärt afvikande från den öfriga människoverldens, att vi af dessa senare platt intet kunna taga till föredöme.

Hur samundervisningen slagit ut i Förenta Staterna, derom har man från Amerika, till svar på förfrågningar från Europa, afgifvit ett slags, att så säga, officiellt svar, som utgör kanske den viktigaste af alla skrifter i detta ämne. Det år 1867 upprättade *National Department of Education*, en i sitt slag alldeles ensamstående byrå för undervisnings-statistik, offentliggjorde år 1883 en redogörelse för upplysningar i ämnet, som inhemtats från 340 städer, af hvilka 19 antingen hade skild undervisning för gossar och flickor efter fjortonde åldersåret eller ock stadgat att könen vid en senare tidpunkt skulle skiljas

åt, medan alla de öfriga 321 hyllade samundervisningen under hela skoltiden från och med sjetten till och med tjuguförsta året, det är från primärskolan upp till *the academy*. En sammanfattning af denna redogörelse kan läsas i *Revue de l'enseignement* för 1884, en annan i *Vor Ungdom* för samma år. Flere andra skrifter, som innehålla upplysningar om samundervisningen i Amerika, lära väl vara temligen kända. Det nyssnämnda cirkuläret lemnar ej å sido de två faktorerna, att gemensamhetssystemet är gammalt, praktiseradt under mer än ett sekel i Amerika, och att qvinnan der är omgifven af stor respekt; — icke heller utesluta svaren sådana motiv, som att i små orter gemensamhetssystemet möjliggör en väl afpassad följd af skolor för olika åldrar och ändamål, hvilket man ekonomiskt ej skulle stå ut med, om det behöfdes särskilda flick- och gosskolor. Men de fördelaktiga uttalandena om systemet såsom sådant förlora ej därför sin vikt. »Under min mer än 30-åriga verksamhet som lärare har jag icke hört någon allvarsam invändning mot samuppföstran», yttras från ett håll. — »Vårt system», heter det från ett annat, »gynnar goda seder, främjar studierna, utvecklar i lika mån manliga och qvinliga egenskaper.» — »Ingen märkbar skilnad finnes mellan manliga och qvinliga elevers intellektuella begåfning», säger en lärare, och en annan förklarar, att, när flickorna göra sitt bästa, kunna gossarna ej följa med. Den samfälda uppföstran i *hemmet* glömmes ej heller såsom motiv för samundervisning i *skolan*.

I tvenne af våra grannländer börjar samskole-idén arbeta sig fram. I Norge har Stortinget 1884 tagit ett första steg på denna väg, då det vid beviljandet af statsanslag åt de kommunala Middelskolorne i Brevik och Flekkefjord fäste det vilkor, att kommunen skall ega att, derest den finner för godt, anordna genomförd Fællesundervisning för flickor och gossar. Dessa skolor ega liksom andra kommunala Middelskolor, som åtnjuta statsunderstöd (skolplanen skall då approberas af Kirkedepartementet), att anställa slutexamen med samma verkan som statens Middelskolor. Till realgymnasiet i Hammar lär, enligt regeringens beslut, en qvinlig elev hafva fått tillträde. I flere städer lära privata samskolor finnas, hvarom jag dock saknar närmare underättelser*).

I Finland äro tvenne enskilda samskolor upprättade, nemligen det om hösten 1883 öppnade »Läroverket för gossar och flickor» och det två år senare öppnade »Lyceum för gossar och flickor», båda i Helsing-

*) Jfr det som bil. meddelade utdrag ur budgetspropositionen till detta års Storting, som kom mig till handa först då motionen var färdigskrifven.

fors. Det senare torde ännu hafva blott en klass, motsvarande den första i statslyceerna, men årligen skall en klass tillkomma, tills det räknar åtta klasser och fullständigt förbereder sina lärjungar till inträde vid universitetet. I flere andra städer, bland andra Kuopio, torde förberedelser till inrättande af samskolor vara mer eller mindre långt framskridna. Från statens sida torde deremot samskoletanken icke hafva rönt något stöd, undantagandes att senaten lär hafva tillstyrkt statsbidrag åt en af samskolorna i Helsingfors. När det första folkskolelärare-seminariet inrättades (finskspråkigt, i Jyveskylä), ordnades det med en afdelning för manliga, en för qvinliga elever, och jag vill minnas, att ett sedermera i Sordavala inrättadt seminarium för finsktalande elever organiserats på samma sätt. Deremot lär det för svensk-talande afsedda seminariets »afdelningar» vara förlagda på olika orter. Anmärkningsvärd är föreskriften i 1866 års folkskoleförordning, § 104, att i lägre folkskola, äfvensom i motsvarande klasser af större läroinrättning, må barn af olika kön handledas tillsammans, men derefter böra gossar och flickor undervisas i afskilda klasser eller egna skolor. Staten har sålunda ordnat såväl folkskole- som den högre skolundervisningen så, som skulle den vilja till universitetet inskränka samundervisningen. Emellertid hafva i Finland röster höjts både från lärares och föräldrars sida, yrkande att i städer, der flickskolor ej finnas, inträde i goss-skolorna måtte medgifvas qvinliga elever.

I Holland har man utan olägenhet öppnat goss-skolor, öfver folkskolestadiet, äfven för flickor. Sedan 1871 hade — enligt hvad å ett läraremöte år 1881 upplystes — ett hundra femtiofem flickor undervisats vid 21 af 54 skolor, hörande till det stadium, som kallas *het middelbaar onderwijs*. Jfr härom *Stanton: The woman question in Europe*, sid. 170—171, der äfven en uppgift af en holländsk författarinna meddelas, att qvinliga elever fått tillträde till gymnasierna och der utöfvat »en god inflytelse på de manliga lärjungarnes uppförande och flit».

I Frankrike har man visserligen öfvervunnit betänkligheterna mot qvinnors universitetsstudier, men i öfrigt torde der en mäktig tradition — kanske, såsom så ofta i Frankrike, mäktigare än i andra land — hindra samundervisningstanken att bana sig väg. På den stora revolutionens tid ville Talleyrand ej veta af samundervisning i den offentliga skolan längre än till åttonde åldersåret, Condorcet yrkade särskilda flickskolor, och Lakanal, att primärskolan skulle delas i särskilda afdelningar för gossar och flickor. Ordonnancen af år 1816 förbjöd samundervisning, men förhållandenas makt synes hafva varit starkare än påbudet. I

början af Juli-monarkien besöktes ett antal goss-skolor (primärskolor) äfven af flickor, och i flere trakter synas primärskolorna hafva varit betraktade såsom gemensamma, allt enligt en officiel berättelse af ministern grefve de Montalivet. Under andra republiken ålades kommuner med en viss folkmängd att underhålla minst en flickskola, och under den tredje republiken har detta åläggande utsträckts till alla kommuner med mer än fyrahundra invånare. Emellertid uppgifves i Stantons 1884 utgifna verk (sid. 279), att 17,728 primärskolor, eller nära en tredjedel af hela antalet, äro samskolor, *écoles mixtes*.

Slutligen har man från en svensk samskola en numera så pass omfattande erfarenhet, att det väl ej längre kan vara riktigt, äfven om man förkastar alla utländska vittnesbörd, att tala om samundervisningen såsom blott ett vågadt, osäkert experiment. Det är *Praktiska arbetsskolan för barn och ungdom*, högre elementarläroverk för flickor och gossar (Stockholm, Hamngatan N:o 18). Dess grundläggare, Herr Rektor K. E. Palmgren, har på min anhållan haft godheten att om sina åsikter och erfarenheter rörande samundervisning lemna mig det skriftliga yttrande, som jag har den glädjen att med hans tillåtelse här nedan meddela.

Herr A. Hedin!

Stockholm.

Jag har haft äran mottaga Eder skrifvelse af den 28 sistlidne Februari med begäran om ett uttalande af mig rörande flickors och gossars gemensamma undervisning. Till svar härpå anhåller jag värdsamt få anföra några spridda drag af den erfarenhet, som jag hemtat under de tio år, som samundervisning förekommit vid det läroverk, »Praktiska Arbetsskolan för barn och ungdom» härstädes, som står under min ledning.

Jag skall tillåta mig att först förutskicka några orienterande upplysningar om skolan.

»Praktiska Arbetsskolan för barn och ungdom» i Stockholm grundades den 15 Oktober 1876. Från sin begynnelse som en slöjd- och arbetsskola med tillgång äfven till läsundervisning, i hvilken under första året tolf barn deltog, har arbetsskolan vuxit ut så, att läsafdelningen från och med nästa hösttermins början bildar ett på reallinien fullständigt läroverk. Lärjungarnes antal har under årens lopp ökat till omkring 200, hvilka alla, flickor och gossar, deltaga såväl i arbetsskolans läs- som slöjd- och handarbete. Ungefär halfva antalet lärjungar har alltid varit och är fortfarande flickor, andra hälften gossar. Lärjungarne äro utan åtskilnad på kön fördelade på tolf klasser, af hvilka de nedersta äro förberedande klasser för nybörjare och de öfriga i afseende på sitt bokliga kunskapsmått, kurser och böcker stälde i närmaste öfverensstämmelse med motsvarande klasser i de allmänna läroverken. I alla klasser utom den öfversta, VII¹, finnas både flickor och gossar. I näst den öfversta klassen, VI², finnas tre flickor och två gossar. Somliga af dessa lärjungar hafva undervisats i arbetsskolan sedan

skolans första dag; ingen af dem med ett undantag under kortare tid än två år. Då dessa två klasser slöjda tillsammans och hafva flere gemensamma läslektioner, så förekomma båda könen i skolans högsta klasser äfven under läs- och arbetstider. I öfriga klasser fördela sig de olika könen temligen lika, endast med den skilnaden, att barnantalet i sin helhet i klasserna ökas.

I afseende på lärjungarnes ålder fylla två gossar och två flickor under detta år 18 år, en gosse och en flicka 17 år och en gosse 16 år. Dessa lärjungar tillhöra arbetsskolans öfversta två klasser. Åldern sjunker sedan gradvis genom klasserna från 16 år ned till lägsta klassen med sina fem- och sexåringar.

Lärarepersonalen, vexlande mellan antalet 22—25, utgöres af både män och kvinnor, hvilka utan åtskilnad på kön undervisa i arbetsskolans alla slöjd- och handarbetsafdelningar samt inom läsafdelningarne från och med den nedersta till och med klassen VI¹. Endast klasserna VI² och VII¹ undervisas i *läsämnen* uteslutande af män. Detta beror på svårigheten att anskaffa kompetenta kvinnor till läslärarinnor i dessa klasser.

För att i någon mån lemna officiellt intyg öfver, att de kunskaper och lärokurser, som i arbetsskolan inhemtas, äro jembördiga med statsläroverkens, får jag meddela, att två af arbetsskolans lärjungar vid flyttningen från VI² till VII¹ enligt skolstadgans föreskrift aflade examen i tyska språket vid högre realläroverket i Stockholm, och aflopp examen så, att båda godkändes, den ene med högsta betyget: A. Härvid torde påpekas, dels att båda dessa ynglingar varit arbetsskolans lärjungar från hennes första dag och således icke erhållit undervisning i någon annan läroanstalt, dels att deras nu erhållna betyg i tyska språket är gällande vid deras maturitetsexamen. Vid slutet af denna vårtermin äro ytterligare 5 lärjungar färdiga att aflägga samma slutexamen i tyska språket, och äro tre bland dem flickor.

Hvarje barn, äfven i arbetsskolans högsta klasser, är skyldigt att minst en timme dagligen öfva sig i slöjd och handarbete. Lästimmarnes antal per dag höja sig från 1 timme 15 minuter i de lägsta klasserna så småningom till 4 timmar i de högsta, ett timantal, som hittills icke öfverskridits och som med en timme dagligen understiger de reglementerade fem timmarne i statsskolorna. Rörande den i arbetsskolan tillämpade *valfrihet i afseende på läsämnen* anhåller jag få hänvisa till bifogade (skolans) årsredogörelse för läs- och arbetsåret 1883—1884.

Jag skall nu tillåta mig öfvergå till framläggande af den erfarenhet, som jag vunnit rörande lärjungarnes, gossars och flickors, gemensamma uppfostran i arbetsskolan.

Alla torde väl medgifva, att hemmet, för så vidt det är som ett hem bör vara, är barnets naturligaste och förnämsta uppfostringshärd. Men då nu hemmen af mångfaldiga anledningar äro oförmögna att sjelfva uppfostra sina barn, så måste de tillgripa den utvägen att låta skolan uppfostra dem. Häraf torde följa att skolan, då hon åtager sig hemmets dyrbara pligter, är skyldig att, så vidt sig göra låter, forma sig till möjligaste största likhet och öfverensstämmelse med hemmet. Och likasom nu i hemmen finnas fäder och mödrar, så bör barnet i skolan icke undandragas bådass hellosamma och naturliga inflytande. Derför torde i skolan böra finnas både manliga och qvinliga lärare. Och liksom Gud i sin vishet åt hemmen skänker än en gosse än en flicka, och syskonkretsen sålunda gemenligen består af bröder och systrar, så må ock skolans lärjungekrets utgöras af både gossar och flickor. Skolan bör icke egenmäktigt skilja hvad Gud

visligen har förenat. Samuppföstran hvilar sålunda på guddomliga och naturliga förutsättningar.

Säkerligen skulle mängden far och mängden mor stanna i förlägenhet om svar på den frågan: hvad erfarenhet hafven I af edra söners och döttrars gemensamma uppföstran i hemmet? De fleste skulle måhända svara, att de aldrig tänkt derpå och således ingen erfarenhet hafva derom. Så är väl ej helt och hållet fallet med mig. Ty någon erfarenhet har jag, ehuru de upplysningar, jag har att lemna, alls icke äro uppseendeväckande. Liksom väl ingen far eller mor ängsligt väntar och letar efter fel hos sina söner och döttrar, lika litet har jag under dessa tio år, som samuppföstran varit tillämpad i Praktiska Arbetsskolan ängsligt väntat och letat efter fel hos den ungdom, som varit anförtrord åt min vård. Jag har af samuppföstran i skolan likasom af samuppföstran i hemmen icke väntat ett ovanligt resultat, blott icke ett dåligt; ty jag är ingalunda blind för bristerna i skolans samuppföstran. Jag kan därför tryggt uttala min bestämda öfvertygelse, att *under dessa tio år, som samuppföstran af gossar och flickor egt rum i Arbetsskolan, den icke visat några de ringaste ogynsamma följder*, och i detta omdöme är jag viss på att hela Arbetsskolans lärarepersonal instämmer.

Såsom allmän regel för samuppföstran torde få gälla, att icke den ringaste åtskilnad göres i skolan könen emellan. Lärjungarne i arbetsskolan begagna utan afseende på kön samma trappuppgångar, samma läs- och arbetsalar, äro placerade efter alfabetisk ordning, begagna samma tamburer och korridorer samt utföra såväl sitt läsarbete som slöjd- och handarbete sida vid sida. Endast vid tilltagande är öfvergå gossarne mera till träarbeten, flickorna till sömnads- och stickningsarbeten. Enkelt och otvunget såsom i det husliga lifvet deltaga här flickor och gossar om hvarandra i alla skolans arbeten, utan att disciplin eller god ordning deraf på minsta sätt störas. Man torde snarare kunna märka, att gossarnes ofta framträdande böjelse för okynne i någon mån försvagas genom föredömet af flickornas i allmänhet mera stillsamma väsende. Under sådana förhållanden har skolans disciplin snarare främjats än försvårats genom flickors och gossars samuppföstran, och härutinnan torde väl en bland orsakerna till upptagande af samuppföstrans idé ligga. Disciplinen, tillsynen öfver ordning och skick, som i de spärrade skolorna till följd af gifna förhållanden måste blifva ensidigt rigtad antingen at ensamt flickor eller ensamt gossar och derigenom ofta blir något hård och brutal, denna disciplin måste i samskolan blifva helt annorlunda. Den måste tillegna sig något af hemmets, det goda hemmets disciplin: moderligt mild, men också faderligt allvarlig. Just till följd af samuppföstran, för hvars vådor, om den orätt ledes, jag ingalunda är blind, måste tillsynen af barnen blifva en annan än den i skolorna vanliga. Den måste blifva mera vaken, mera trägen, utan att därför göra intrång på barnets naturliga glädtighet. Det går ej an att hejdlöst släppa barnskaran tillsammans. Flitigt umgänge med barnen, öfvervakandet af och deltagandet under rasterna i deras lekar och selsättningar fordras. Allt som underförstås i orden: »stå och hänga» under lofstunder tillåtes icke. Skolans verksamhet blir sålunda ej så mycket att beifra vanarter som att förebygga dem. Aktgifvandet på de små felen, som under sådant umgänge med barnen lättare iakttagas, förekommer ofta utbrottet af de större. Säkert är att denna samuppföstrans disciplin öfvar ett mycket godt inflytande på både gossarne och flickorna.

Genom att på så sätt leda barnens umgänge med hvarandra har jag ej sett någon olägenhet af könen samvaro med hvarandra. Snarare har det

märkts, att den hos gosskolans lärjungar stundom framträdande råheten i ord och handling, exempelvis svordomar och svagare kamraters ofta rent af grymma behandling, om ej utplånats, dock i märkbar grad förmildrats i följd af samuppföstran. Visserligen förekomma äfven i arbetsskolan, ehuru sällsynt, sådana vanarter emellan gossarne inbördes; men just detta, att de endast förekomma mellan gossar, är ett tydligt bevis på samuppföstrans rättighet: gossarne blygas att i flickornas sällskap begagna fula ord, svordomar och ohöfviska åtbörder, inför flickornas ögon förlora gossarne både skenet af och tron på någon genom dylika oarter visad »karlaktighet» och finna sjelfva utan svårighet det orätta i dylika råhetsutbrott. Om således flickorna genom de så att säga husliga egenskaper, de medföra till skolan, såsom noggrannhet, höflighet och flit, gifva gossarne efterdömliga exempel, så verka gossarne godt genom den naturliga hurtighet, lefnadsfriskhet och förslagenhet de föra med sig till skolan. — Till bevis på att denna disciplin och umgänget könen emellan äfven på andra områden medverkat till god ordning och uppförande tillåter jag mig nämna, att allt sedan Arbetsskolans begynnelse knappt någon nämnvärd skada af okynne tillfogats skolans materiel och effekter, samt tillika att ingen lärjunge vållat sig sjelf eller andra någon kroppsskada, ehuru i regeln 200 barn *dagligen* åtminstone under åtta år lekt och arbetat tillsammans och, märk väl, detta senare oftast med skarpa verktyg. Icke vill jag påstå att samuppföstran åstadkommit detta resultat, ty dertill hafva flere andra faktorer medverkat, exempelvis skolmöblernas enkla prydighet och arbetsättets beskaffenhet; men uppenbarligen har samuppföstran icke lagt hinder i vägen härför.

Den ofta uttalade farhågan att sedligheten skulle lida genom flickors och gossars gemensamma undervisning har icke i arbetsskolan besannats. Hvarför sedligheten skulle lida skada genom samundervisning är svårt att förstå. Denna undervisning försiggår ju i allmänhet under den i detta hänseende ofarligaste perioden af människans lif. Och äfven om så vore förhållandet, huru förklara den motsägelsen, som ligger i det allmänna talet om fördelarna för den manliga ungdomen att ega tillträde till qvinligt umgänge i hemmet, i sällskaper? Är det då endast under barndomsåren som sådant umgänge kan vara farligt och endast under skolans allvarliga arbete; ty *utanför* skolan är det ju icke farligt? Mången far och mången mor, som nu utan betänkande låter sin halfvuxne son och halfvuxna dotter besöka Nybrovikens is och der under lek och ras och utan ringaste tillsyn ofta långt efter mörkrets inbrott tillbringa sin lediga tid tillsammans med manlig ungdom — samme far och samma mor skulle kanske hysa stor betänklighet vid att låta just samme son och samma dotter besöka den skola, der gossar och flickor tillsammans under nyttigt, träget arbete och under faderlig tillsyn samt midt på ljusa dagen fostras till lifvets allvar. Samme far och samma mor, som nu utan befarande af »kurtis» låter sin dotter tillsammans med manlig ungdom till sent på aftnarne deltaga i skridskoåkningen på Norra latinläroverkets skolgård eller lekplats, samme föräldrar skulle måhända framkasta ordet »kurtis» som varning mot denna dotters tillträde till och delaktighet af arbetet i samma läroverks allvarliga lärosalar. — För den händelse nyss nämnde »kurtis» skulle framkomma — något som under skolans hela verksamhetstid mig veterligt icke har inträffat — så kan sådan lättare rättas och aflägsnas af samskolan, än fallet är med den »kurtis», som emellan afskilda gosskolors och flickskolors lärjungar drifves *utanför* skolan. — Hvarför samarbetet i skolan genom sina allvarliga och reglementerade sysselsättningar mera skulle uppegga till osedlighet, än detta dagliga sällskapande

utanför skolan, dessa promenader, besök, barnbaler, teater- och skridskogång m. m., förstår jag ej. Allvarligare tankar måtte väl väckas under skolarbetet än under dessa lektillställningar. Nyfikenheten könen emellan *stegras* ingalunda genom gemensamma, maktpåliggande arbeten och studier, tvärtom den stillas. Mycket inträffar under skollivets allvar, som spåker en lättfärdig fantasi, och den sida, från hvilken ungdomen i samskolan lär känna hvarandra, är ingalunda skämtets. De få der ofta erfarenhet af att förmåga och krafter fattas dem för uppfyllandet af sina pligter mot skolan, att fel och brister vidlåda dem, och vänliga erinringar och allvarliga förmaningar måste de mottaga med åtminstone i yttre hänseende ödmjukt sinne. Genom flickors och gossars gemensamma uppfostran sprider sig en *sedesam tukt* öfver hela skolan, icke ensamt öfver lärjungarne utan äfven öfver lärarne. — Jag kan ej underlåta att här anföra följande som bevis på hur snabbt nyfikenheten könen emellan stillas. En 14—15 års gosse, som från en annan skola intogs i Arbetsskolan, lade tydligen i dagen hur angenämt han tyckte det vara att få flickor till kamrater och försökte genom små artigheter visa sig uppmärksam mot dem. Och intet ondt ju i det. Så hjälpte han flickorna t. ex. vid kappornas af- och påtagning. Men knappast hade tre, fyra dagar förflutit, förr än hans nyfikenhet var stillad, och flickorna fingo sedermera som förut hjälpa sig sjelfva.

I afseende på kropps- och själsutvecklingen har jag icke förmärkt någon skilnad emellan gossarne och flickorna. Det kan ju vara möjligt, att qvinnan i båda dessa hänseenden är mannen underlägsen, och åtminstone teoretiskt tror man sig hafva bevisat detta; men den dagliga erfarenheten motsäger det bestämdt. I kroppsligt hänseende får qvinnan ofta draga tyngsta lasset, exempelvis många tunga landbruksarbeten, skurning, såsom handtlangerska vid murning, sjuksköterska o. s. v.; i intellektuellt hänseende torde väl nutiden bäst bevisa, att de andliga förmögenheterna icke äro männen ensamt förbehållna. Om så är förhållandet, torde flickan lika så väl som gossen tåla samma undervisning. Åtminstone är det fallet i många svenska folkskolor med ganska dryga kurser. Klart är att, för så vidt öfveransträngning finnes i våra gosskolor, den äfven skall drabba flickan, såvida hon åtnjuter samma undervisning. Har någon gång trötthet och afslappning visat sig bland Arbetsskolans lärjungar, så har denna förekommit lika så väl bland gossarne som bland flickorna. — I afseende på själsutvecklingen har jag icke heller förmärkt någon skilnad emellan könen, och icke heller har jag förmärkt hos flickorna någon vare sig högre eller lägre begåfning för något visst ämne. Att flickorna genom sin i allmänhet visade flit och uppmärksamhet vanligen, dock långt ifrån alltid, äro gossarne öfverlägsna, beror tydligen på den olika uppfostran och vana i hemmen, som de olika könen, ofta oss sjelfve ovetande, äro underkastade.

Detta är i hufvudsak hvad jag i anledning af ärade skrifvelsen har att svara. Kanske bör jag upplysa, att jag icke förr än förliden höst i Helsingfors sett en samskola, och att jag hvarken genom beskrifningar eller hörsagor fått den erfarenhet och den uppfattning af samuppfostran, som jag nu meddelat. Detta torde få gälla som ursäkt för vidlådande brister såväl i afseende på min erfarenhet som ock i afseende på min skola. Måhända är denna min erfarenhet ensidig; men jag har upptecknat den så, som jag under flera års tråget, dagligt arbete i skolan funnit den.

Herr Riksdagsman! Ofta då jag från arbetsskolans samlingsrum öfverskådar barnskaran, gläder mig den tanken: det är dock en *hel* mensklighet du här har

framför dig; icke en half! — Halfmesyrer åtnjuta ju i allmänhet klen t anseende?

Är det blott af en slump eller ligger en djupare betydelse deruti, att ordet: barn i så många språk är neutralt?

I arbetsskolan finnas icke flickor, icke gossar, endast barn.

Stockholm den 12 Mars 1886.

K. E. Palmgren.

Under åberopande af detta märkliga uttalande af en erfaren svensk skolman samt hvad jag i öfrigt haft äran att anföra, tillåter jag mig att föreslå,

att Andra Kammaren för sin del besluter, att Riksdagen i skrifvelse till Kongl. Maj:t anhåller, att Kongl. Maj:t täcktes *dels* före framläggandet för Riksdagen af det förslag till läroverksreform, hvartill senaste läroverkskomiténs utlåtande till äfventyrs må kunna komma att framdeles föranleda, taga under öfvervägande frågan om flickors tillträde till statens elementarläroverk, *dels* före nästa hösttermin utfärda förklarande, att tillträde till allmänna läroverken och pedagogierna står öppet äfven för qvinliga lärjungar, till det antal, som vid hvarje särskildt läroverk, der ej öfvervinneliga svårigheter hindra qvinliga lärjungars antagande, kan varda af Kongl. Maj:t bestämdt.

Stockholm den 15 Mars 1886.

A. Hedin.

Bilaga.

Utdrag ur budgetpropositionen till 1886 års storting.

»Efterat der ved Lov af 15:de Juni 1882 er aabnet Kvinder Adgang til at underkaste sig Examen Artium, er der iaar indkommet Andragende om en ung Piges Optagelse som Elev i Hamars offentlige Gymnasium, hvilket Andragende i Henhold til Departementets Foredrag

af 8:de September sistleden ved Kongelig Resolution af 19:de September næstefter som en Undtagelse er indvilget. Departementet er i det nævnte Foredrag gaaet ud fra, at det er en Konsekvens af Loven af 15:de Juni 1882, at man, saavidt muligt, letter unge Kvinder Adgang til Erhvervelse af de for de offentlige Examina fornødne Kundskaber ved at tilstede dem Adgang til de offentlige Skoler, og ikke blot som Auscultanter, hvad der ogsaa tidligere enkeltvis er skeet, men ogsaa som faste Elever, i saadanne Tilfælde nemlig, hvor Omstændighederne for övrigt ikke gjør det utilraadeligt.

Da lignende Andragender for Fremtiden oftere kan ventes indsendte, har Departementet troet at burde andrage om almindelig Be-myndigelse til at give Piger Adgang som Elever ved de offentlige Skoler, hvor dette antages at kunne ske uden Ulempe for Skolens Undervisning og Disciplin. Ved Afgjørelsen af hidhörende Spørgsmaal vilde Departementet foruden til Ansögernes Alder og Kundskaber væsentlig tage Hensyn til vedkommende Skoles særlige Forhold, som Discipelantallet, Lokalets Beskaffenhed m. m. Man vilde derhos have for Öie, at der efter Omstændighederne tilveiebragtes et særligt kvindeligt Tilsyn med de kvindelige Elever. Saadan Be-myndigelse er Departementet givet ved Kongelig Resolution af 22:de December 1885.

Ved Siden heraf har Departementet troet at burde stille den Anmodning til Forstanderskaberne for de offentlige Skoler i Lillehammer, Molde og Kongsberg at tage under Overveielse, hvorvidt Fællesundervisning bör indføres i disse Skoler paa samme Maade og i samme Udstrækning, som dette er skeet ved en Del kommunale Middelskoler. Departementet vil imidlertid ikke have betragtet Indførelse af Fællesundervisning i disse Skoler som en Afgjørelse af dette Spørgsmaal i sin Almindelighed; herom forbeholder man sig at udtale sig i det Forslag till en Organisation af Pigeskolen, som man agter at forelægge næste Storthing. Naar man har bragt Spørgsmaalet om Fællesundervisningens Indførelse i de nævnte Skoler paa Bane, er det skeet, fordi Statens Udgifter ved deres Opretholdelse ikke synes at staa i rimeligt Forhold til deres Discipelfrekvens, og Lærerkrafterne antagelig vilde udnyttes bedre, om ogsaa Piger stededes Adgang til Skolernes Undervisning.»

Tillägg till Herr A. Hedins motion N:o 194.

I motionen är, sidan 9, anfördt att förordningen den 11 Maj 1866 angående organisation af folkskoleväsendet i Finland föreskrifver i § 104, att blott i lägre folkskola och i motsvarande klasser af större läroinrättning barn af olika kön må handledas tillsammans, men att derefter gossar och flickor böra undervisas i afskilda klasser eller egna skolor. I öfverensstämmelse härmed stadgades i § 120 af samma förordning, att högre folkskola, hvartill bidrag af allmänna medel sökas, kan inrättas antingen för flickor eller endast för gossar eller ock gemensamt för begge könen, men att i sistnämnda fall »gossar och flickor icke få undervisas tillsammans, utan böra på tider, som lämpligast finnas, särskildt och hvar för sig besöka läroanstalten.»

Genom en i dessa dagar promulgerad kungörelse har förbudet mot flickors och gossars samundervisning i högre folkskola blifvit helt och hållet upphäfdt.

Förordningens § 127, som föreskref, att vid hvarje sådan skola, som besökes af flickor, lärarinna bör vara anställd, har fått följande förändrade lydelse:

»Folkskola förestås af lärare eller lärarinna; dock bör dervid tillses att i skola, som besökes af flickor, dessa icke må sakna qvinlig vård samt för dem lämpad undervisning jemväl i gymnastik och handarbete.»

Vid Kristinehamns praktiska skola, som öppnades den 1 November 1878, hafva de manlige och de qvinliga eleverna åtnjutit gemensam
Bih. till Riksd. Prot. 1886. 1 Saml. 2 Afd. 2 Band.

undervisning i vissa ämnen. Skolans rektor herr P. J. Bäckman yttrar i sin redogörelse för skolans första fem arbetsår, att »gemensamhetsläsningen ej visat annat än goda frukter», och han har nyligen (jfr tidningen »Praktiken» för den 15 April detta år) utförligare yttrat sig till fördel för samläsningen, hvilken enligt hans åsigt torde i mycket hafva bidragit till skolans framgång. Under åren 1878—1883 undervisades vid denna skola sammanräknadt 948 personer; de manlige elevernas medelålder var o. 22, de qvinligas o. 20 år. Läsåret 1884—1885 hade skolan 211 lärjungar, hvaraf 146 manlige (medelålder $21 \frac{3}{4}$ år) och 65 qvinliga (medelålder 22 år).